

Олена Віталіївна Шкіренко,

молодший науковий співробітник
відділу педагогічної психології і психології праці
Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих
НАПН України,
м. Київ, Україна

УДК 159.9;3.015.3-029.2

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ ТА ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА

В статье рассматриваются такие понятия, как духовные ценности и личностно-профессиональная составляющая духовной культуры студента; определены психологические условия развития духовной сферы личности.

Ключевые слова: *духовные ценности и культура, личностно-профессиональная составляющая духовной культуры студента, психологические условия развития духовной сферы личности*

Such concepts, as spiritual values and personal and professional constituent of spiritual culture of student are observed in the article and the psychological terms of development of spiritual sphere of personality are defined.

Key words: *spiritual values and culture, personal and professional constituent of spiritual culture of student*

Становлення цілісної особистості, підготовка студентів до праці, сімейного життя, виконання громадських обов'язків неможливі без еталону, який має за основу духовні цінності, розвинуту культуру.

Психологічні аспекти духовних цінностей і культури розглядалися в дослідженнях: В. Анненкова, І. Беха, М. Боришевського, С. Гончаренко, І. Зязюна, Г. Костюка, В. Кременя, О. Леонтєва, С. Максименко, Н. Ничкало, Н. Павлик, Е. Помиткіна, В. Рибалки, О. Сухомлинської, Ж. Юзвак та інших дослідників.

Враховуючи актуальність вищезазначеного питання, вважаємо, що *мета статті* полягає у висвітленні таких понять, як «особистість студента», «духовні цінності», «особистісно-професійна складова духовної культури», психологічні умови розвитку духовної сфери особистості.

Під час навчання у вищому навчальному закладі, для студентів виникає нова соціальна ситуація розвитку, центром якої є перехід до самостійного життя (початок професійного становлення, реалізація життєвих планів). Продовжується інтенсивний розвиток самосвідомості, молоді люди самовизначаються в системі моральних та духовних цінностей, принципів, норм і правил поведінки, усвідомлюють особисту соціальну відповідальність, вважає М. Савчин.

У психологічній літературі з проблем юності (праці М. Алексеевої, Б. Волкова, Е. Еріксона, І. Кона, М. Савчина, В. Слободчикова, Е. Шпрангера) простежуються різні підходи до з'ясування вікових меж, основних суперечностей і новоутворень цього віку. Більшість дослідників обмежує зрілу юність періодом від 17 до 20 років [11].

У цей період завершуються процеси біологічного дозрівання, однією з найважливіших потреб особистості стає інтелектуальний розвиток, у міжособистісних стосунках важливого значення набуває спілкування з ровесниками, особливо з представниками протилежної статі, тривають саморозвиток і самовдосконалення.

У цьому віці, зазначає М. В. Савчин, молода людина мусить самостійно приймати та реалізовувати рішення, розробляти життєві плани, будувати власне життя. Вона переходить від пізнання світу до його перетворення, починає активно самоутверджуватись у професійній діяльності [11].

На думку Л. Коберник, юнацький вік – це період переосмислення та становлення ціннісних орієнтацій, оскільки він характеризується не тільки збільшенням обсягу знань, але й розширенням світогляду особистості, прагненням проникнути у суть духовності, зрозуміти більш загальні закони поведінки людей і на цій основі виробити власні духовно-моральні категорії [7].

Студентам притаманний бурхливий особистісний розвиток, самостійність, самоствердження, формування життєвої позиції, професійної визначеності, але, в той же час, юнаків і дівчат характеризує негативізм, підозрілість, невміння передбачати наслідки своїх дій, конфліктна форма поведінки, несформованість чітких духовно-моральних принципів, переорієнтація цінностей.

Враховуючи особливості психологічного розвитку студентів, приходимо до висновку, що юнацький вік є більш чутливим для переосмислення та становлення ціннісних орієнтацій, розвитку внутрішнього

світу, формування духовних цінностей і культури у майбутніх професіоналів.

Отже, *особистість* студента – майбутній професіонал, цінність суспільства з потужними перспективами, суб'єкт і об'єкт пізнання, свідомою продуктивною діяльністю і поведінки, духовна особистість з соціально обумовленою системою психічних властивостей, з творчою силою, який відзначається розвинутими професійними перспективами, здатний свідомо змінювати себе та навколишній світ, створюючи матеріальні та духовні цінності.

«Від духовних поглядів людини, від її усвідомлених чи неусвідомлених ідеалів залежать домінуючі цінності, моральні погляди і, як наслідок, вся свідомо поведінка», вважає Е. Помиткін [9].

У своєму дослідженні В. Крижко підкреслює, що духовні цінності не просто задовольняють потреби людини, а духовно творять або відроджують особистість з усіма притаманними їй потребами та інтересами. Відмінність духовних цінностей від матеріальних виявляється в тому, що вони, не зникають у процесі їх вжитку. Більшість можуть експлуатуватись історично тривалий час [8].

До природи духовних цінностей також звертався С. Анісімов. Учений стверджує, що люди народжуються двічі: спочатку фізично, а потім духовно, коли у процесі навчання і виховання ними засвоюються духовні цінності, створені людством і формуються духовні якості особистості [2].

До духовних цінностей Е. Помиткін відносить цінності гуманістичні, естетичні, екологічні, цінності пізнання, самовдосконалення та самореалізації особистості [9].

Духовні цінності (вартості), за О. Вишневським, містять п'ять груп цінностей (вартостей): 1) абсолютні, 2) національні, 3) громадянські, 4) сімейні, 5) вартості особистого життя [5].

Конкретизуючи духовні цінності, С. Гроф відносить до їх складу етичні, естетичні, героїчні, гуманістичні та альтруїстичні [6].

Суб'єкт з розвинутою ціннісною системою є дійовим носієм моральних норм, на якого можна покластися іншій людині, при розв'язанні власних духовно-практичних проблем, оскільки він знає, що є загальнозначущим, усталеним, вічним, а що – марним [3].

Критерієм високоморальної, культурної та духовної поведінки можна вважати «золоте правило» Ісуса Христа: «Тож усе, чого тільки бажаєте, щоб чинили вам люди, те саме чиніть їм і ви. Бо в цьому Закон і Пророки» [4, Мат.7:12].

У міру того, як збагачується духовність особистості, вона сприймає цінності більш високого порядку, що мають відносну автономію і їх не можна вивести на даний момент функціонуючого буття. Духовні цінності є згустком, підсумком історичного досвіду людства [12].

Узагальнюючи роботи науковців щодо цінностей, у нашому дослідженні визначено ієрархічну систему *духовних цінностей особистості*.

До складу ієрархічної системи *духовних цінностей особистості* відносяться: *індивідуальні* (самопізнання, самовдосконалення, самореалізація), *сімейні* (подружня вірність, єдність сімейного кола, позитивне розв'язання сімейних проблем), *суспільно-соціальні* (прагнення до національної єдності, соціальна справедливість, порядок у державі, патріотизм, свобода, рівність, порозуміння між громадянами), *загально-людські* (збереження миру на планеті, милосердя та доброзичливість, потяг до естетики, культури, мистецтва, гармонія з природою, навколишнім середовищем), *абсолютні* (пошук істини, віра в Бога, високоморальна поведінка, вміння визнавати свою провину та прощати інших, любов, вірність, потреба служити людям та правді, єдність з усім організмом Всесвіту). Всі ці цінності складають ієрархічно-системну будову духовних цінностей, з конструктивним вектором спрямованості, від індивідуальних до абсолютних вічних цінностей та являють собою основу для формування духовно-професійних цінностей.

Отже, нашим робочим визначенням духовних цінностей буде таке: *духовні цінності* – конструктивні орієнтири людської свідомості, що являють джерело мотивації й ідеали Добра, Краси, Істини для прогресивного розвитку особистості і цивілізації в цілому, визначають норми поведінки особистості, мають індивідуально-суспільне підґрунтя, є основою розв'язання питання про призначення людини, сенс життя, вершинні досягнення людства, що зумовлюють успіхи суспільства: економічні, ідеологічні, політичні, культурні тощо.

Духовна культура майбутнього професіонала розуміється нами, як система світоглядних уявлень і переконань, що реалізуються у ставленні до себе, інших людей, оточуючого світу та є необхідною основою розвитку майбутнього професіонала. Духовна культура – складова загальної і професійної культури, що базується на свідомому засвоєнні духовних цінностей.

Для проблеми формування духовних цінностей, розвитку духовної культури особистості майбутнього професіонала і психологічної зумовленості його професійної діяльності, важливим є положення про внутрішні суперечливості процесу індивідуального розвитку людини. Б. Ананьєв висловив судження, що нерівномірність змін і гетерохронність (різномірність) фаз розвитку, характерні процесу зростання та дозрівання для більш пізніх періодів життя. Він показав важливість законів гетерохронності не тільки для розвитку індивідуальних властивостей, але й для формування особистості протягом усього життєвого шляху. Особливості початкових змін різних властивостей особистості, в процесі її розвитку, залежать від характеру факторів, що впливають на неї, їх стимулюючої ролі, вибіркової впливу на ті чи інші властивості і ступені стійкості цих властивостей [1].

Духовні цінності і культура допомагають перетворити знання на особистісне утворення, внутрішнє прийняття особистістю духовно-моральних норм,

придбання ними особистісного змісту (обов'язкової норми для себе). Це перетворення означає виникнення у свідомості моральних орієнтирів – норм, які вказують шлях особистого морального розв'язання повсякденних проблем і межі його, що змушує особистість не переступати. Вони стають критеріями у розв'язанні питань справедливості, належного, припустимого і забороненого, породжують бажання і прагнення реалізувати духовно-культурний потенціал особистості у своїх справах.

Зазначимо, що *особистісно-професійна складова духовної культури студента* – інтегроване комплексне утворення особистості, що формується шляхом синтезу професійних і особистісних якостей, орієнтуючись на ідеали Добра, Краси, Істини, сприяє розвитку професійних і духовно-культурних здібностей.

Спираючись на соціально-психолого-індивідуальний вимір тривимірної, поетапно конкретизованої психологічної структури особистості (за В. Рибалкою), вважаємо, що *особистісно-професійна складова духовної культури майбутнього професіонала* має сім основних підструктур: спілкування, спрямованість, характер, самосвідомість, досвід, інтелект, психофізіологічні якості [10], які необхідно розвивати під час навчально-виховного процесу у вищій школі.

Розглянемо докладніше *особистісно-професійну складову духовної культури майбутнього професіонала*:

I) *спілкування* – здатність до міжособистісного спілкування; вміння: встановлювати психологічний контакт, логічно і точно висловлювати думки, проявляти співчуття, емпатію у процесі комунікації;

II) *духовно-моральна спрямованість* – бажання приносити добро, користь ближнім, країні, світу своєю роботою, інтерес до духовних цінностей, моральних засад життя людей;

III) *характер* – цілісність і гармонійність рис характеру особистості в досягненні поставленої мети, відповідальність, чесність, старанність, сумлінність, надійність, вимогливість, принциповість;

IV) *розвинена самосвідомість* – головний, рефлексивний стрижень особистості; здатність об'єктивно оцінювати себе та оточуючих, самоусвідомлення образу «Я», самосприйняття, самооцінювання, рефлексія наявного і потрібного рівнів професійної компетентності;

V) *досвід* – здатність до узагальнення знань, розвиток умінь та навичок, розсудливість, винахідливість, передбачливість; хист швидко набувати додаткової компетентності;

VI) *інтелект* – духовна, культурна і соціальна пізнавальна спроможність особистості; вміння бачити зв'язки у навколишньому світі і своє місце у Всесвіті, здібність до поєднання різних точок зору, поглядів, творчого синтезу; здатність до тривалого збереження та оперативної актуалізації у пам'яті необхідної інформації у потрібний момент;

VII) *специфічна психофізіологія* – індивідуально-типологічні можливості особистості, темперамент,

стан нервової системи, витривалість, швидкість і адекватність орієнтовних реакцій.

Отже, визначивши духовні цінності і особистісно-професійну складову духовної культури особистості студента, необхідно зазначити психологічні умови розвитку духовної сфери особистості.

Психологічні умови, що сприяють розвитку духовних цінностей і особистісно-професійної складової духовної культури особистості студента є:

1. Цілісний, системний, неперервний процес розвитку духовних цінностей і особистісно-професійної складової духовної культури особистості студента.

2. Створення атмосфери любові, єдності, довіри, підтримки, цілеспрямованості, взаєморозуміння, злагоди, гармонії стосунків між викладачами і студентами.

3. Формування позитивної мотивації студентів до навчально-виховного процесу, професійної діяльності, духовного розвитку.

4. Упровадження психологічної профілактики, що передбачає постійну діяльність науково-педагогічних працівників психології із запобігання можливих проблем у психічному та особистісному розвитку студентів; психологічне консультування, що допомагає розв'язувати проблеми, з якими до психолога звертаються студенти.

5. Урахування індивідуально-психологічних характеристик особистості студента (природжених або набутих), що мають безпосередній зв'язок з переконаннями, інтересами, здібностями, рисами характеру, ідеалами, рівнем сформованості духовних цінностей і культури майбутнього фахівця.

6. Орієнтація процесу професійної підготовки на суб'єктивну позицію студента, як носія духовних цінностей і культури.

7. Реалізація особистісного підходу [10] і принципу ціннісно-сислової детермінації. Принцип ціннісно-сислової детермінації актуалізує такі положення: психологічний зміст ідеалів, цінностей і смислів скеровує особистісні функції та процеси, надає їм узгодженості, детермінує особистісну спрямованість; ціннісно-сислова саморегуляція виступає основою для вольової та емоційної саморегуляції особистості; поведінка, вчинки та взаємодія молоді мають вивчатися у безпосередньому зв'язку з їх ціннісно-сисловою детермінацією [9].

8. Урахування психологічних особливостей формування духовних цінностей і особистісно-професійної складової духовної культури у студентів. *Психологічні особливості формування духовних цінностей і особистісно-професійної складової духовної культури у студентів* являють собою:

– усвідомлення необхідності змін і перетворень внутрішнього світу особистості на краще, уявлення про ідеальний образ, відчуття високодуховних потреб і мотивів у сфері спрямованості;

– засвоєння системи необхідних знань, інформації, пошук істини, відчуття необхідності допомагати потребуючим, поділитися досвідом та знаннями з оточуючими;

– усвідомлення особистих психічних станів, знаходження життєвих смислів та прийняття рішення щодо мети, задуму, ідеї, плану високодуховної діяльності, поведінки, дій і вчинків;

– прагнення особистості до абсолютного, досконалого та реалізація свого потенціалу в суспільно-корисній діяльності;

– осмислення і переживання спорідненості з іншими, відчуття радості, задоволення від допомоги потребуючим, самовіддачі, досягнення цілей.

Таким чином, визначивши такі поняття, як особистість студента, духовні цінності і особистісно-професійна складова духовної культури майбутнього професіонала у нашому подальшому дослідженні, вважаємо за доцільне визначити психодіагностичний інструментарій, провести констатувальний та формувальний експерименти, розробити й опрацювати психолого-педагогічну програму розвитку духовних цінностей і особистісно-професійної складової духовної культури особистості студента.

Використані літературні джерела

1. Ананьев Б. Г. Избранные психологические труды : В 2 т. – Т.1. – М.: Педагогика, 1980. – 232 с.
2. Анисимов С. Ф. Мораль и поведение [Текст] / С. Ф. Анисимов. – 2-е изд. доп. – М. : Мысль, 1980. – 158 с.
3. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання : Наук.-метод. посібник / І. Д. Бех. – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.

4. Біблія. – К.: УБТ, 1988. – 1523 с.

5. Вишневецький Омелян. Сучасне українське виховання : Педагогічні нариси. – Львів: Львівський обл. наук.-метод. ін.-т освіти; Львівське обл. пед. т-во ім. Г. Ващенко, 1996. – 238с.

6. Гроф Станислав. Духовный кризис : Статьи и исследования. – М.:1995. – 255 с.

7. Коберник Л. О. Ціннісні орієнтації як чинник виникнення та подолання конфліктних форм поведінки в юнацькому віці : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Коберник Людмила Олександрівна : Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2010. – 215 с.

8. Крижко В. В. Антологія аксіологічної парадигми управління освітою : навч. посіб. / Крижко В. В. – К. : Освіта України, 2005. – 440 с.

9. Помиткін Е. О. Формування духовних цінностей старшокласників у діяльності шкільної психологічної служби : дис. канд. психол. наук : 19.00.07 – Педагогічна та вікова психологія. – ІПППО АПН України, 1998. – 146 с.

10. Рибалка В. В. Особистісний підхід у профільному навчанні старшокласників: монографія / За ред. І. О. Балла – К.: ІПППО АПН України, 1998. – 160 с.

11. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія: навч. посіб. / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. – К.: Академвидав, 2005. – 300 с.

12. Фарина С. Я. Духовні цінності як домінанта поведінки особистості в кризових умовах // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2001. – Вип. 3. – С. 45–55.

